

Tertio januari 2008

Mahatma Gandhi (1869-1948) zestig jaar dood, maar nog altijd inspirator

Geweldloos en veeleisend voor zichzelf en anderen

Jart Voortman

De legendarische Gandhi werd op 28 januari precies zestig jaar geleden door een fanatieke hindoe vermoord. Hij was tot het uiterste gegaan om zijn land India bijeen te houden, maar sommige hindoes vonden dat hij te veel toegaf aan de moslims. Gandhi is niet alleen een indrukwekkende politieke leider, maar ook een boeiende en soms onthutsende persoonlijkheid. Vooral zijn geweldloze inzet liet in het Westen sporen na.

Zonder twijfel is Mahatma Gandhi (1869-1948) een van de groten uit de vorige eeuw, naast mannen als Lenin, Winston Churchill of meer recentelijk Michail Gorbatsjov. Wat maakt een mens groot? Belangrijk is dat hij of zij met doorzettingsvermogen op een kruispunt in de geschiedenis nieuwe wegen inslaat. Maar volstaat dat? Over Lenin vallen minder fraaie dingen te zeggen en een biograaf noemde Churchill in de jaren dertig fascistisch. Was Gorbatsjov wel echt een uitzonderlijke persoonlijkheid?

ONDEUGDEN AANPAKKEN

Wat Gandhi zo bijzonder maakt, is de radicaliteit waarmee hij zijn ondeugden aanpakte. In zijn autobiografie *Het verhaal van mijn experimenten met de waarheid* schreef hij openhartig over zijn ontwikkeling. Hij liet in zijn ziel kijken en vertelde hoe hij zijn vader opbiechtte dat hij gestolen had, over de manier waarop hij zijn vrouw domineerde in de eerste jaren van zijn huwelijk en over zijn gerichtheid op seksuele bevrediging, waardoor hij zijn plichten ten opzichte van zijn vader en zijn vrouw verwaarloosde.

In zijn studententijd in Londen, waar hij rechten studeerde, begon Gandhi enkele karakteristieken te ontwikkelen die hem, naarmate hij ouder werd, almaar meer typeerden. Hij hield vast aan zijn gelofte jegens zijn moeder om vegetariër te blijven en sloot zich aan bij een vegetarische vereniging. Verder koos hij voor een extreem sobere levensstijl. Dagelijks hield hij zijn boekhouding bij en om geld te sparen legde hij grote afstanden te voet af. Hij experimenteerde met voeding en begon het gebruik van specerijen overbodig te vinden.

Terug in India worstelde Gandhi met zijn enorme verlegenheid en werd hij geplaagd door faalangst. Een opdracht voor een zaak in Pretoria betekende een keerpunt in zijn leven. In die Zuid-Afrikaanse stad was hij de enige van de Indiase gemeenschap met een juridische opleiding. Het bekende voorval dat hij met zijn eersteklasticket uit de trein werd gegooid, omdat hij weigerde naar de derde klas te verhuizen, zette hem meteen op het spoor van activisme.

Met succes verzette Gandhi zich tegen de intrekking van het stemrecht in Natal en de registratieplicht in Transvaal. In 1908 werden massaal registratiepassen verbrand. Verder richtte hij een blad op en stichtte hij twee leefgemeenschappen (ashrams). Door het vasthouden aan geweldloosheid verwierf hij ook bij buitenstaanders een enorm gezag.

WAARHEID & GEWELDLOOSHEID

De ervaring van Zuid-Afrika rustte hem toe voor de taken die hij in India op zich nam. Maar India was een enorm groot land. Hoe kon je daar gewone mensen mobiliseren? Al snel zag Gandhi in dat de welgestelde advocaten in de Congrespartij nooit de massa's in beweging konden krijgen. Er moest eerst een proces van identificatie met de gewone man op gang komen. Het eerste jaar reisde hij door India en hield hij overal

toespraken. Met steun van anderen richtte hij op het platteland opnieuw een leefgemeenschap op.

Een doorbraak kwam er, toen Gandhi begon aan een onderzoek naar de feodale misstanden bij de verbouwing van Indigo in het plaatsje Champaran. Er ontstond een enorme oploop. Gandhi werd gearresteerd, kwam meteen weer vrij en slaagde erin een regeling te treffen. Er volgden andere acties: een landelijke staking, de verbranding van Engelse kleding, de zoutmars in 1930, de geslaagde 'vastenactie' voor gelijke burgerrechten voor de onaanraakbaren in 1933 en de Quit-India-actie in 1942. Bij al die acties hield Gandhi vast aan zijn principes van geweldloosheid (ahimsa) en satyagraha, wat zo veel betekent als het vasthouden aan de waarheid. Veel daarvan is genoegzaam bekend. Richard Attenborough brengt in zijn film Gandhi de belangrijke momenten van diens leven meesterlijk in beeld.

SOBER LEVEN & VASTEN

Gandhi was niet alleen een strateeg, maar onderscheidde zich ook door een radicaal andere levensstijl. Het meest zichtbare was zijn kleding, zelf vervaardigd en zeer eenvoudig. Het was een beslissende stap toen hij zich in zijn manier van kleden identificeerde met de laagste klasse. Radicaal koos hij voor soberheid: „De gulden regel luidt: weiger resoluut te bezitten wat miljoenen moeten missen. Je hoeft niet te bezitten wat je niet werkelijk nodig hebt om te leven. Ieder die voedsel, kleding en meubels bezit die niet echt nodig zijn, komt in conflict met dit gebod. Het in acht nemen van dit gebod leidt tot een almaar eenvoudiger leven. Men moet niet eten om zijn smaak te bevredigen, maar alleen om zijn lichaam in stand te houden.”

Dat leven streefde Gandhi na in zijn ashram. Bij zijn naaste vrienden deed het volgende grapje de ronde: je moest eens weten hoeveel het kost om Gandhi arm te houden! Opmerkelijk was ook zijn vasten. De oorsprong van het vasten bij Gandhi lag bij zijn aandacht voor voedsel en gezondheid en zijn vasten werd pas later religieus. Uiteindelijk werd het zijn politieke wapen om beslissingen af te dwingen:

„Aanvankelijk deed ik het vasten alleen om gezondheidsredenen,” vertelde Gandhi. „Vasten is noodzakelijk voor zelfcontrole. Bij een morele crisis in de ashram vastte ik als boetedoening. Ik legde mij een vasten van zeven dagen op. Ik voelde me dan erg opgelucht en een zware last viel van mijn schouders af. Mijn boosheid maakte plaats voor medelijden. Mijn boetedoening pijnigde iedereen, maar het verhelderde de atmosfeer. Voor mij is het vasten geen vorm van politieke chantage, maar een beroep van mij op de Hoogste Rechtbank om mij het recht te doen wedervaren.”

Vrijwillige zelfbeperking vinden we ook bij Gandhi's wekelijkse dag van zwijgen. Daarmee begon hij in 1920, omdat hij behoefte had aan een vrije dag. Later kreeg die dag een spirituele invulling met zelfbeheersing en zelfonderzoek. „De ervaring heeft me geleerd dat stilte een deel is van de geestelijke discipline van degene die de waarheid liefheeft,” meende Gandhi. „De neiging tot overdrijven, achterhouden en verdoezelen van de waarheid, bewust of onbewust is een natuurlijke zwakheid van de mens. Stilte is nodig om dit te boven te komen. Een mens van weinig woorden zal zelden een gedachteloze prater zijn.”

SEKSUELE ONTHOUDING

In onze tijd kunnen wij Gandhi minder goed volgen in zijn rigide afzweren van seksualiteit. Die strenge houding heeft met zijn hindoeïstische achtergrond te maken. Toen hij 36 was, deed hij de gelofte als getrouwde man in onthouding te leven. Ook anderen zette hij daartoe aan. Natuurlijk bracht dat veel moeilijkheden teweeg. Onder zijn naaste medewerkers leefden grote reserves. „Als een man zijn liefde geeft aan één vrouw, of een vrouw aan één man, wat blijft er dan over voor de rest van de wereld?” vroeg Gandhi zich af. „Het betekent eenvoudigweg 'wij tweeën op de eerste plaats, en de duivel hale de rest.' Zulke mensen kunnen zich niet verheffen tot het plan van Universele Liefde. Seksualiteit is goed en edel. Er is niets beschamends aan, maar het is alleen bedoeld voor de voortplantingsdaad. Elk ander gebruik is een zonde tegenover God en de mensheid.”

Wel valt het op dat hij in zijn tijd erg openlijk over de beleving van seksualiteit sprak. Hij schreef over zijn huwelijksnacht op dertienjarige leeftijd en zijn gerichtheid op seksualiteit in het begin van zijn huwelijk. Erotische dromen brachten Gandhi ook op latere leeftijd in grote verlegenheid. Hij sprak erover en begon dan een vasten om zich te reinigen: „Oh, die eerste nacht. Twee onschuldige kinderen die zich onbewust in de oceaan van het leven stortten [...] De lezer kan er zeker van zijn dat we te zenuwachtig waren om elkaar aan te kijken [...] Ik legde mijn vrouw overdreven regels van stiptheid op en was achterdochtig bij elke kleinigheid. Daarom bleven al mijn goede voornemens onuitgevoerd. Ik had besloten dat mijn vrouw moest leren lezen en schrijven en dat ik haar bij haar studie zou helpen, maar mijn hartstocht stond dat in de weg en zij moest de tol betalen voor mijn tekortkomingen.”

Gandhi had ook uitgesproken meningen over voedsel en gezondheid. Hij geloofde in de werking van modderkompresen, waterkuren en specifieke diëten. Soms nam hij daarbij grote risico's. In zijn autobiografie beschreef hij hoe zijn vrouw Kasturbai op de rand van de dood verkeerde. Hij brak met de medische behandeling toen hij ontdekte dat de dokter haar vleesbouillon had gegeven. Zelf bevond hij zich ook op de rand van de dood door zijn rigide dieet: hij at alleen nog maar notenpasta en citroenen. Pas bij de zoveelste dokter stemde hij erin toe geitenmelk te drinken. Die beslissing bleef aan zijn geweten knagen. Zijn veganistische uitgangspunten bleven onaangeroerd.

MENSEN DOEN BEWEGEN

De grote verdienste van Gandhi is zonder twijfel dat hij door zijn combinatie van geweldloosheid en non-coöperatie een methode ontwikkelde om mensen in beweging te krijgen en onrecht zichtbaar te maken. Uit al zijn geschriften spreken een enorme beweging en passie om te komen tot een rechtvaardige samenleving.

Zijn ideaal was dat dorpen op het platteland weer in hun eigen behoeften konden erin voorzien. Het spinnenwiel was daarvan het symbool. Anders dan zijn vermaarde voorganger Jawaharlal Nehru stond hij terughoudend tegenover de industrialisatie. Gandhi had een blinde vlek voor de technologie als motor voor de economische ontwikkeling. Industrialisatie mocht wat hem betreft alleen op een gecontroleerde manier plaatsvinden. Staatkundig had hij een neiging tot anarchisme. De staat was er alleen voor het hoogst noodzakelijke. Zijn ideaal was een vrije samenleving, waarin iedereen vanuit zijn geweten handelt.

Als wij Gandhi's leven en gedachtegoed kritisch bekijken, dan stellen we vast dat sommige krachtlijnen van zijn visie toch door de tijd zijn ingehaald. Gandhi blijft evenwel een bron van inspiratie door zijn methode. Hij zocht naar de waarheid, de juiste manier van leven en hij verlegde zijn grenzen. Hij was een intellectueel, maar tegelijk een groot verdediger van handenarbeid. Hij maakte toiletten schoon, bakte zelf brood, maakte zijn eigen kleren en had (soms te) uitgesproken meningen over voedsel en gezondheid. Zijn leven was inderdaad een 'experiment met de waarheid'.

Christelijk geloof overtuigde hem niet

Gandhi hield zich zeer intensief bezig met geloof. In zijn autobiografie *Mijn experimenten met de waarheid* beschreef hij openhartig zijn geloofsontwikkeling. Hij maakte kennis met het christelijk geloof, maar ondanks de aantrekkingskracht daarvan kon hij het niet beamen. Wel voelde hij zich sterk aangesproken door 'God als de Waarheid'.

Gandhi werd geboren in een hindoestaans gezin. Als kind was hij zeer verlegen en had hij een angst voor spoken en geesten. Een vrouwelijke bediende gaf hem het advies de naam van de god Ram aan te roepen en te herhalen. Van zijn broer leerde hij andere gebeden te reciteren. Het Ramayana-epos uit de Sanskrietliteratuur werd voor hem een belangrijke tekst. Zijn vader had een tolerante instelling. Hij bezocht tempels van

verschillende goden en discussieerde met jains – volgelingen van een Indische verlossingsleer –, moslims en aanhangers van Zarathustra.

Alleen het christendom maakte op de jongere Gandhi een minder gunstige indruk. Zendingen hadden volgens hem geen respect voor het hindoeïsme. Mensen die toch overgingen tot het christelijk geloof, moesten na hun doop vlees eten en sterke drank drinken. Ze veranderden ook van kleding. Echte standpunten had hij als jongeman nog niet: alleen 'de overtuiging dat de zedelijkheid de basis van alle dingen is en dat de waarheid de kern van de zedelijkheid is'.

Het was een grote stap voor Gandhi om in Engeland te gaan studeren. Verschillende familieleden waren bang dat zijn geloof daar schade zou oplopen. Daarom moest Gandhi plechtig beloven geen wijn, vrouwen of vlees aan te raken. Zoals zoveel studenten voelde hij zich in het begin verloren. Hij werd aangevallen op zijn vegetarische belofte. Maar juist daardoor begon hij zijn eigen identiteit te vormen.. Een boek over vegetarisme maakte een grote indruk op hem. Hij maakte kennis met het invloedrijke Indische leergedicht Bhagavad Gita dat voor hem zijn belangrijke inspiratiebron werd. Ook ontmoette hij Helena Blavatsky en Annie Besant, grondleggers van de theosofie. Dat wekte zijn verlangen meer over het hindoeïsme te lezen. In die tijd maakte hij ook voor het eerst kennis met de Bijbel. Het boek Genesis vond hij slaapverwekkend, maar de Bergrede in Matteüs sprak hem aan.

De religieuze gisting ging voort in Zuid-Afrika, waar hij vele protestantse christenen ontmoette. Gandhi werd uitgenodigd op bidstonden, waarin werd gebeden voor dagelijkse noden en voor het openen van de harten door God. Later kreeg hij een stapel boeken in zijn handen gedruwd en begon hij te studeren. Sommige daarvan bespraken bewijzen ter ondersteuning van het geloof in de Bijbel.

Er volgden talrijke gesprekken. Iemand zei eens tegen Gandhi: „Uit wat u vertelt, blijkt dat u voortdurend tobt over uw zonde. Hoe kunt u zo doorgaan? U zult zo nooit vrede vinden. Kijk nu eens naar ons. Wij richten ons op Jezus. Hij is de Zoon van God. Jezus heeft boete gedaan voor alle zonden van de wereld. Als U zijn grote offer aanneemt, kunt u eeuwige vrede vinden.”

Gandhi antwoordde daarop: „Als dit het christendom is, dan kan ik het niet aanvaarden. Ik zoek geen verzoening voor de consequenties van mijn zonden. Wat ik zoek, is van de zonde zelf bevrijd te worden, vooral van mijn zondige gedachten.”

Na vele contacten met christenen zei hij dat hij er open voor stond het christendom te aanvaarden, als een innerlijke stem hem dat duidelijk zou maken. Met die instelling bezocht hij een conferentie: „Ik was opgetogen over hun geloof. Ik ontmoette dominee Andrew Murray. Ik zag dat veel mensen voor me baden. Sommige van hun gezangen kon ik waarderen. Voor mij was het evenwel onmogelijk te geloven dat ik naar de hemel zou kunnen gaan of vergeving zou kunnen krijgen, alleen door een christen te worden. Het was meer dan ik kon geloven dat Jezus de enig mens geworden zoon van God was en dat alleen zij die in Hem geloofden het eeuwige leven zouden hebben. Als God zonen kon hebben, dan waren wij allemaal zijn zonen. Toen ik dat ook eerlijk zei tegen enkelen van de goede christenvrienden, waren ze geschokt.” We zien hier dat Gandhi het christelijk geloof heel dicht is genaderd, omdat hij erop vertrouwd was dat God hem wel zou leiden. Maar dan sloeg hij een andere weg in. En niet geheel volgens de hoop die zijn christenvrienden voor hem koesterden, voelde hij zich het meest aangesproken door het ethische christendom waar de Russische schrijver Aleksej Tolstoj over sprak in zijn boek *Het Koninkrijk van God is binnenin u*.

Als we nauwkeurig de ontwikkeling van Gandhi bestuderen, ontdekken wij dat hij op belangrijke momenten toch koos voor de gedachten waar hij van jongs af het meest vertrouwd mee was. Dat gold voor zijn studententijd en voor zijn periode in Zuid-Afrika. Zo kwam hij tot een algemeen godsgeloof, waarin waarheid en ethiek onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. „Ik heb nooit een stem gehoord of een visioen of enigerlei ander erkende godservaring gehad, maar ik vereer God als

waarheid, alleen heb ik Hem nog niet gevonden, maar ik zoek Hem [...] Meer dan eens heb ik tijdens mijn vooruitgang een glimp opgevangen van die absolute waarheid van God, en elke dag groeit mijn overtuiging dat alleen Hij echt is en dat al het andere niet echt is. Geloof moet niet worden verteld. Het moet worden geleefd. Dan verbreidt het zich vanzelf.”

Mogelijk speelden ook sociale redenen mee dat Gandhi het christelijk geloof niet kon aanvaarden. Hij vond de christelijke gemeenschappen te gesloten voor de vele sociale kwesties waarmee hij werd geconfronteerd. Als je enige missie is dat mensen je doctrines gaan geloven, dan scheidt dat afstand. Bij Charles F. Andrews, de anglicaan die nog een leuke bijrol kreeg in de film Gandhi, vonden we het volgende voorbehoud van Gandhi ten opzichte van de christelijke gemeenschap. „Jullie isoleren jezelf van de mensen die jullie willen dienen. Jullie creëren een barricade waar je niet overheen kunt komen. Ik mis ontvankelijkheid en nederigheid.” Toch kende Gandhi goede voorbeelden bij christenen tegen wie hij aanvankelijk een voorbehoud had, maar die zich zonder meer bij zijn strijd aansloten. Ze werden echte vrienden.

Het leven van Gandhi stelt de kerk voor een uitdaging. We worden geroepen met een even grote inzet dienstbaar te zijn. Tegelijk hebben wij een unieke belijdenis. Het geloof in Jezus de Verlosser mag ons evenwel niet doen belanden in een verlamdend zwart-witdenken, dat onze menselijke relaties in een patstelling doet belanden. Een mooi Bijbels voorbeeld daarvan is het verhaal van Cornelius in het boek Handelingen. Petrus die nooit met heidenen zou gaan eten, moest ontdekken dat God ook met oprechte heidenen bezig is: „Nu begrijp ik pas goed dat God geen onderscheid maakt tussen mensen, maar dat hij zich het lot aantrekt van iedereen, uit welk volk dan ook, die ontzag voor hem heeft en rechtvaardig handelt” (Hnd 10,35).